

ברכות פרק ראשון ג:

ו * כתיב (ש) "חצות לילה אקים להודות לך", וכי דוד בפלגא דליליא הוה קאי? מאורתא הוה קאי! דכתיב (ש) "קדמתי בנשף ואשועה". (ומאי משמע) [וממאי] דהאי "נשף" אורתא הוא? דכתיב (משלי ז) "בנשף בערב יום באישון לילה

ואפלה". אמר רבי אושעיא: הכי קאמר דוד: מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשנה. רבי זירא אמר: עד חצות לילה הוה מתנמנמ פסוס, מפאן ואילך הוה מתגבר פארי. רב אשי אמר: עד חצות לילה הוה עוסק בדברי תורה, מפאן ואילך - בשירות ותשבחות.

ו"נשף" אורתא הוא? נשף צפרא הוא! דכתיב (ש"א ל) "ויפם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם", מאי לאו - מצפרא ועד ליליא? לא - מאורתא ועד אורתא. אי

הכי לכתב: "מהנשף ועד הנשף", או: "מהערב ועד הערב"! אלא אמר רבא: תרי נשפי הוו, נשף ליליא ואתא יממא, נשף יממא ואתא ליליא. ודוד מי הוה ידע (חצות לילה) [פלגא דליליא] אימת? השתא משה רבנו לא הוה ידע, דכתיב (שמות יא) "כֹּה אָמַר ה' פַּחַצַת הַלַּיְלָה וגו', מאי "פחצת"? אילימא דאמר ליה הקדוש ברוך הוא: "פחצת", גומי איבא ספיקא קמי (רקיע) [שמיא]? אלא דאמר ליה: למחר פחצת - פי השתא, ואתא איהו ואמר: "פחצת", אלמא מספקא ליה, ודוד הוה ידע? דוד - סימנא הוה ליה [איחא גם בסנהדרין דף טז. ועין שם במהרש"א] דאמר רב חנא בר ביזנא,

אמר רבי שמעון חסידא: כנור הוה תלוי

למעלה ממטתו של דוד, וכיון שהגיע

חצות לילה, [בא] רוח צפונית (מנשבת)

[ונשבת] בו (והיה) [ו] מנגן מאליו, (והיה דוד יושב) [מיד הוה

עומד] ועוסק בתורה עד (שהגיע) [שעלה] עמוד השחר. וכיון שעלה

עמוד השחר, נכנסו חכמי ישראל אצלו, ואומרים לו: אדונינו המלך,

עמך ישראל צריכין פרנסה. אמר להם: ילכו ויתפרנסו זה מזה.

אמרו לו: אין הקמין משביע את הארי, ואין הבור מתמלא מחוליתו. אמר להם: לכו ופשוטו ידכם בגדוד.

מיד יועצים באחיתפל ונמלכין בסנהדרין ושואלין באורים ותמים. אמר רב יוסף:

הכותב

ו זכרון שעלה עמוד השחר וכו'. למדנו מזה תועלת גדול והוא כי יאות לכל איש שלם להועיל לזולתו שאע"פ [שתמיד כל היום] שמשתדל בכל כחו להשיג שלימות האדם עם עצמו עדיין לא הגיע אל שלמותו האחרון עד שבקצתו

ונכנסים כל חכמי ישראל אצלו ר"ל חכמים בתורה וגם בהנהגת המדינה ואומרים לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכין פרנסה לרמוז שכיון שהוא מלכם ואדונם מן המחוייב אצלו להשגיח בעניני כולם [ואיך תהיה פרנסתם בריוח]. ופי' פרנסה בלשון תלמוד אינו על האכילה בלבד אלא על כל צרכי (האומה) [האדם לומר שאע"פ שהיו יושבים בארץ זבת חלב ודבש להספיק להם צרכי האכילה עדיין הם צריכים בגד ללבוש וכל שאר צרכים אחרים ולו יאתה להזמין להם הכל כיון שהוא מלך ואדון. ולהיות טבע מזגו של דוד ישר ותשוקתו נכונה לעשות משפט וצדקה] השיב [להם תשובה צודקת] יתפרנסו זה מזה ר"ל ישתדלו לעשות מלאכות וסחורות אלו עם אלו [ואל יצטרכו אל עם אחר]: אמרו ליה אין הקומץ משביע וכו'. אפשר שרמזו בתשובה זאת אל שני מיני השתדלות האדם להשיג פרנסתו מזולתו. הא' לעשות

וטוב הנהגתו יועיל לאנשי מדינתו וכ"ש למלך וליושבי מלכותו וזהו ההבדל מיוחד שהיה בין נח לאברהם כי נח היה מתבודד [ומעיין] בעבודת הש"י הוא לכדו (שנאמר) [כמו שהעיד עליו הפסוק] את האלהים התהלך נח (בראשית ו) ולא היה משגיח בעניני דורותיו ללמדם תוכחת מוסר [ולזהוירים שישבו מחטאתיהם] אבל אברהם מימי בחרותו בחר בטוב לזכות לאנשי ארצו ומשפחתו ולחלוק כנגדם מפני שהיו עובדים כוכבים וגם כנגד אביו [וזה דרכו כל הימים לזכות את הרבים וללמדם דרך אמונה ואין צריך להאריך בזה]. ולכוונה זאת אמר בכאן כי עם היות דוד בתכלית השלימות לענין קומו בחצות הלילה להתבודד בעיון ולהודות לפניו יתברך לא מפני זה השליך אחרי גוו הנהגת כל ישראל [עבדיו] והיה מכיון להשיג השלימות המיוחד לו בלילה שכל אדם יושב בביתו אבל כיון שעלה עמוד השחר מיד היו

ענף יוסף

קראי (סמיכות חכמים): כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו אמרו לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכין פרנסה כו' אמר להם לכו פשטו ידיכם בגדוד. ויש להבין מה בקשו מדוד בזה באמרם ישראל צריכין פרנסה. אבל כבר מבואר במדרש ואני בעניי הכינותי

אלף אלפים דנרי זהב. וכי יש לעני בישראל אלף אלפים דנרי זהב. אלא כשהרג לגלית השליכו עליו בנות ישראל כסף וזהב. והוא הפרישן לבנין בית המקדש. וכשהיה רעב בארץ לא פתח אוצרות לכלכל עניים לכך קצף עליו

השם ואמר טובה צדקה מבנין בית המקדש ולכך אתה לא תבנה. ונראה כי חכמי ישראל הם שבקשו שיתן לעניים מהכסף והזהב ההוא. ולכך אמרו לו עמך ישראל צריכין פרנסה ופתח אוצרותיך ותן. והוא מאן לתת צוה להלחם. ובזה נבין מה שאמר הקב"ה לדוד דמים הרבה שפכת אתה לא תבנה הבית הזה. דיש להכין מה ענין זה לבנין הבית. אבל לפי הנ"ל שהרבה מלחמות רשות שנעשה בשביל פרנסת עניים מה שהיה דוד יכול לתקן בפתחו אוצרות המוכנים לבית ה'. ובזה מבואר פי' הפסוק דמים הרבה שפכת כי לחמת מלחמות הרשות ללא צורך כי היה לך לפרנסם מן האוצרות ואתה קמצת בשלך בצדקה ועניים היו עטופים ברעב עד עבור ימי מלחמה ובין כך סבלו דוחק ולחץ ולכך אתה לא תבנה הבית כי נבחר לה' צדקה מבנין בית המקדש (יערות דבש):

האורים ותומים...

רש"י

אחר אין לנו יכולים
לפרנס משלנו: יועצין
באחיתופל. איזו הדך
ילכו והיאך יליבו מלכ
ומשחית וטכסיסי מלכ
מלחמה: ונמלכין
בסנהדרין. נוטלין מהן
רשות כדי שימפלו עליהם:

ברכות פרק ראשון ג:

מִיָּד יוֹעֲצִים בְּאַחִיתָפֵל וְנִמְלְכִין בְּסִנְהֶדְרִין
וְשׂוֹאֲלִין בְּאוּרִים וְתוּמִים. אָמַר רַב יוֹסֵף:
מֵאֵי קָרָא - [דְּקָתִיב] [ד"ה"א כז] "וְאַחֲרֵי
אַחִיתָפֵל יְהוֹדֵעַ בֶּן בְּנֵיהוּ וְאַבְיָתָר וְשָׂר
צָבָא לְמֶלֶךְ יוֹאָב". "אַחִיתָפֵל" זֶה יוֹעֲצֵי,
וְכֵן הִפְתּוּב אוֹמֵר (ש"ב טז) "וְעֵצַת אַחִיתָפֵל
אֲשֶׁר יַעֲצֵ בַּיָּמִים הָהֵם בְּאֲשֶׁר יִשְׁאַל (אִישׁ)

רש"י מן

ושואלין באורים ותומים.
אם יצליחו: הכי גרסינן
מאי קרא ואחרי אחיתופל
בניהו בן יהודע ואביתר
ושר צבא למלך יואב.
אחיתופל זה יועץ. בניהו בן
יהודע זה סנהדרין שהיה
לכ צית דין:

הבותב

מלאכתו ויגיע כפיו ממש. הב' במיני עסקא כרוכל מחזר
בעירות. והמין הב' יראה היותר מרווח ולזה הוזכר ראשונה.
וכונתם לומר שאע"פ שהאיש עסקן יהיה גבור כארי לחזור
בעירות בשווקים וברחובות למכור סחורתו בתוך מדינות
מלכותו לא יוסיף ריוח רק מלא קומצו אחרי שיוציא קרן
והוצאה ומו יתן ולא יפסיד לפעמים. [ואפשר שכנה בשם ארי
לבעל עסקן כפי חזק תאותו להרויח וילמד לטרוף טרף כארי
ושאר דורסים]. ולרמוז אל המין הב' אמר אין הבור וכו' ר"ל
עושי מלאכה ופועלים כחופרי בורות ודומיהם צריך שממרחק
יבא לחמם ומופת אמתי לזה כי כל חופר בור להוציא מים
עם היות שכאשר הגיע לחוליא התחתונה יצאו קצת מים
ממנה עכ"ל אין הבור מתמלא בכל המים הצריכים לספוקו

חירושי גאונים

ו אחיתופל זה יועץ שנאמר ועצת אחיתופל. חימה
הוא אמאי איצטריך לאתויי קרא
דאחיתופל זה יועץ דהא טובא חזיא דאחיתופל יועץ
היה. תשובה. מה זו שאלה. חד מן קראי נקט. ועוד
מסתברא דדוקא נקטיה הכא לפי שהוא דבר מתמיה
אחר שנשאלין באורים ותומים מה לעצת בני אדם עסק
שם כיון שיש שם דבר השם יתברך. ולפיכך הוצרך
לומר שאע"פ כן יועצין באחיתופל שנאמר ועצת
אחיתופל כו' לומר שאפילו במקום ששואלין בדבר
האלהים יועצין בעצתו תחלה ונמצא בתשובת האורים
והתומים כעצתו (תשובת הרשב"א ח"א שאלה מ"ח):

מאותן מים מעמים היוצאים מאותה חוליא לברא רק בסכת חפירתו זאת מגלה צנור מים הבא ממעין ובור אחר ומאותם מים
הבאים ממרחק מתמלא הבור ואין הכוונה לומר שמתמלא ממש אלא שהמים הצריכין למלאות ספוקו באים לו ממרחק מחוץ
לחולייתו כן עם ישראל אע"פ שיחפרו חפירות רבות ומלאכות אחרות אין כל זה מספיק לשלמות פרנסתם אם לא תבא להם
מחוץ למדינתם. וכשמוע המלך מענתם זאת הצודקת מיד אמר להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד: עוד אמר מידי יועצים באחיתופל
וכו'. (והוקשה לי כי מהראוי להקדים עצת ה' מן אורים ותומים אם יצליחו ואחריה הבא עצת אחיתופל וגם מן הראוי להקדים
עצת הסנהדרין לעצת אחיתופל ונשית לב אל ענין אמתי) [בתחלת עיוני בעצות ושאלות הללו הוקשה לי שאינם בסדר הנכון
שהיה ראוי להקדים המאוחר ולאחר המוקדם כי עצת ה' היא תקום וכיון ששואלים באורים אם יצליחו הלא זאת השאלה

התומים, כי לאחר כן נתנם בין כפלי החשן. והענין הוא כי היו שמות קדושים מכחם יאירו האותיות מאבני החשן אל עיני הכהן השואל במשפטם. והמשל, כי כאשר שאלו מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם בו, היה הכהן מכיין בשמות שהם אורים והאירו לעיניו אותיות יהודה, יו"ד מלוי, ועי"ן משמעון, ולמ"ד מלוי, וה"א מאברהם הכתוב שם על דעת רבותינו, או שהאירה הפעם אחרת לנגד עיניו ה"א מיהודה. והנה כאשר האותיות מאירות אל עיני הכהן, עדיין לא ידע סידורן, כי מן האותיות אשר סדרו מהן יהודה יעלה היה אפשר להעשות מהם הוי הד עליה, או הי על יהודה, ותיבות אחרות רבות מאד, אבל היו שם שמות קדושים אחרים נקראים תומים, מכחם יהיה לב הכהן תמים בידיעת ענין האותיות שהאירו לעיניו, כי כאשר כיון בשמות האורים והאירו חוזר מיד ומכיון בשמות התומים, ועודם האותיות מאירות לעיניו, ויבא בלבו שחבורם יהודה יעלה. וזאת מדרגה ממדרגת רוח הקדש, והיא למטה מן הנבואה, ולמעלה מבת קול שמשמשים בה בבית שני, לאחר שפסקה הנבואה ופסקו אורים ותומים.

ואפשר שאחר שנתן משה בחשן השמות הקדושים של האורים והתומים היו נודעים במסורת לגדולי חכמי ישראל שמסרם להם עם סתרי תורה, ולפיכך היה ביד דוד אפוד והיה כדמות אפוד משה, ובו חשן כדמות חשן הקדש, אבל נראה שהיה בד, כאשר נאמר בשמואל נער חגור אפוד בד... וילבישו אותו את הכהן שהוא מבני הנביאים ושואלים בו ונענין לפעמים... ומה שאמר ר' אברהם שאלו ראה תשובת רבינו האי לא אמר ככה, כבר ראינוה והשבנוה וידענו כי דעת ר' אברהם לא נתכוון אליה. (שם כח ל)

סיועי הוה מסייע בהדיהו (כהן בהדי אורים ותומים, הלכך אם כהן כשר היה וראוי לשרות שכניה עליו האותיות בולטות או מצטרפות על ידו כשנשאלין בו, ואם לאו לא בולטות ולא מצטרפות, רש"י). ואין שואלין אלא למלך, מנא הני מילי אמר רב אבהו דאמר קרא ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים וגו', הוא זה מלך, וכל בני ישראל אתו זה משוח מלחמה, וכל העדה זו סנהדרין. (יומא עג א)

ונתן אל חושן המשפט - סבר ר' אברהם להתחכם בענין האורים והתומים, ואמר כי הם מעשה אומן כסף וזהב, והאריך בענינם, כי חשב שהם על הצורות שיעשו בעלי הכוכבים לדעת מחשבת השואל, ולא אמר כלום. אבל הם כדברי רש"י, שכתב שם המפורש נתון בין כפלי החשן, ולכך הוצרך להיות כפול, והראיה כי לא נזכרו אורים ותומים כלל במעשה האומנין, לא הוזכרו להם בצוואה ולא במעשה כלל ופרט בבגדים ויעש את האפוד, ויעש את החושן, ולא אמר ויעש האורים והתומים, ואלו היה מעשה חרש וחכם היה מאריך בהם יותר מן הכל... ואם אולי ירצה לקצר בהם לעמקם, היה אומר ועשית אורים ותומים כאשר הראה אותך בהר, זהב טהור תעשה אותם או כסף מזוקק. ועוד תשוב תראה כי לא הזכיר בה"א הידיעה אחד מכל הכלים שלא נזכרו כבר, אבל אמר ועשו ארון ועשית שולחן וכן כלם... והנה באורים ותומים אמר ונתן אל חושן המשפט את האורים ואת התומים, לא צוה אותו בעשייתם, והזכירם הכתוב בה"א הידיעה, ולא הזכירם הכתוב רק במשה לבדו, שאמר בצוואה ונתן אל חשן המשפט, ובמעשה ויתן אל החשן את האורים ואת התומים, כי לא היו מעשה אומן ולא היה לאומנין ולא לקהל ישראל בהם מעשה ולא נדבה כלל, אבל הם סוד מסור למשה מפי הגבורה, והוא כתבם בקדושה, והיו מעשה שמים, ולכך יזכירם סתם ובידיעה, כמו וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים.

והנה משה לקח כתב האורים והתומים והניחם שם בחשן המשפט אחרי שהלביש את אהרן האפוד והחשן, כמו שאמר ויתן עליו את האפוד, ויחגור אותו בחשב האפוד, וישם עליו את החשן, ויתן אל החשן את האורים ואת

...כי אתא רבין אמר נשאל איתמר (לאו משמש בהן איתמר, אלא נשאל בהן איתמר, בגדים שכהן גדול משמש בהן, משוח מלחמה נשאל כשיוצא למלחמה ונשאל באורים ותומים, שהמלך נשאל לו בהן, רש"י). תנו רבנן כיצד שואלין, השואל פניו כלפי נשאל והנשאל פניו כלפי שכניה, השואל אומר ארדוף אחרי הגדוד הזה, והנשאל אומר כה אמר ה' עלה והצלח. רבי יהודה אומר אין צריך לומר כה אמר ה' אלא עלה והצלח. אין שואלין בקול, שנאמר ושאל לו, ולא מהרהר בלבו, שנאמר ושאל לו לפני ה', אלא כדרך שאמרה חנה בתפלתה, שנאמר וחנה היא מדברת על לבה, אין שואלין שני דברים כאחד, ואם שאל אין מחזירין אלא אחד, ואין מחזירין לו אלא ראשון, שנאמר היסגירוני בעלי קעילה בידו הירד שאול וגו', ויאמר ה' ירד. והא אמרת אין מחזירין אלא ראשון, דוד שאל שלא כסדר והחזירו לו כסדר, וכיון שידע ששאל שלא כסדר, חזר ושאל כסדר, שנאמר היסגירו בעלי קעילה אותי ואת אנשי ביד שאול, ויאמר ה' יסגירו. ואם הוצרך הדבר לשנים מחזירין לו שנים, שנאמר וישאל דוד בה' לאמר ארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו, ויאמר לו רדוף כי השג תשיג והצל תציל. ואף על פי שגזירת נביא חוזרת, גזירת אורים ותומים אינה חוזרת, שנאמר במשפט האורים, למה נקרא שמן אורים ותומים, אורים שמאירין את דבריהן, תומים שמשלימין את דבריהן. ואם תאמר בגבעת בנימין מפני מה לא השלימו, הם שלא ביחנו אם לנצח אם להנצח, ובאחרונה שביחנו הסכימו, שנאמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן עומד לפניו בימים ההם, לאמר האוסיף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימין אחי אם אהדל, ויאמר ה' עלו כי מחר אתננו בידך. כיצד נעשית, רבי יוחנן אומר בולטות, ריש לקיש אמר מצטרפות. והא לא כתיב בהו צד"י, אמר רב שמואל בר יצחק אברהם יצחק ויעקב כתיב שם, והא לא כתיב טי"ת, אמר רב אחא בר יעקב שבטי ישורון כתיב שם. מיתבי כל כהן שאינו מדבר ברוח הקודש ושכינה שורה עליו אין שואלין בו, שהרי שאל צדוק ועלתה לו, אביתר ולא עלתה לו, שנאמר ויעל אביתר עד תום כל העם וגו',

בניהו זה סנהדרין. מסננה אומר כן: אביתר אלו אורים ותומים וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע (כ"ה גירסת הגמ') על הכרתי ועל הפלתי. כלומר היה קודם להם, א"כ אורים ותומים היו אחר זניהו א"כ אביתר שהזכר אחר זניהו היינו אורים ותומים כן פירש"י. ומימה לפירושו פשיטא לאביתר כהן היה זימי דוד שלא היה כהן אחר שכלם נהרגו בנוב עיר הכהנים ולמה נריך ראה עליה, ועוד לגרסת הקונטרס זניהו בן יהוידע אין זה פסוק צדוק מקום. לכן מפרש רבינו חס כדליתא בדברי

וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי. ראשון וקודם להם שנחמלה נוטלין רשות ואחר כך שואלין אם יליתו: ואביתר אלו אורים ותומים. שכל ימי דוד היה נשאל באביתר עד מלחמת אנשלוס ששאל אביתר ולא עלמה לו ושאל צדוק ועלמה לו כדליתא מן צדוק עולם ואז נסתלק מן הכהונה: (ברתי). שכורתים דבריהם. שאומרים דברים קלוזים וגמורים שלא יפתחו ולא יסיפו: שר צבא

דף בְּדַבַּר הָאֱלֹהִים. * "יְהוֹדַע בֶּן בְּנֵיהוּ" זֶה סְנֵהֲדֵרִין. ["אֲבִיתָר" - אֱלוֹ אֲוִרִים וְתוֹמִים].

וְכֵן הִפְתּוּב אֹמֵר (ש"ב כ) "וּבְנֵיהוּ בֶן יְהוֹדַע עַל הַכְּרֵתִי וְעַל הַפְּלִתִי". ("אֲבִיתָר" אֱלוֹ אֲוִרִים וְתוֹמִים), וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמֵם

"כְּרֵתִי"? שְׁכוּרְתִים דְּבִרְיָהֶם. "פְּלִתִי"? שְׁמִפְלָאִים (בְּמַעֲשֵׂיהֶם) [דְּבִרְיָהֶם]. (וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמֵם "אֲוִרִים"? שְׁמֵאִירִים אֶת דְּבִרְיָהֶם. "תוֹמִים"? שְׁמִשְׁלִימִים אֶת דְּבִרְיָהֶם). וְאַחַר כֵּן "שֵׁר צָבָא לְמַלְךְּ יוֹאָב".

הימים אחרי אחיתופל יהוידע בן זניהו. יהוידע בן זניהו זה סנהדרין וכה"א ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי. ופי' ר"ת דכרתי ופלתי היינו סנהדרין שכורתין דבריהן לאמיתן ופלתי שמופלאים צהוראות כמו מופלא שצ"ד וא"ת היכי פשט יהוידע בן זניהו מזניהו בן יהוידע. וי"ל דמסתמא ממלא מקום אציו היה וכי היכי דאציו היה מסנהדרין גם הוא היה מהם:

הבותב

היתה מבוררת כ"כ בעניינים כאלו עד שבסבתם ימנעו מלצאת למלחמה רק לחלות עיניהם ולבם אל ה' אלהינו ושיהיה בעזרם כמו שמצינו במלחמת פילגש בגבעה כי בראשונה לא שאלו אלא מי יעלה לנו בתחלה [ואחר שהשחיתו בהם בני בנימין כ"ב אלף הוסיפו לערוך מלחמה וישאלו בה' האוסיף לגשת למלחמה ויאמר ה' עלו אליו] ולא באה התשובה מבוררת שיצליחו רק עלו אליו ושם (יסבלו) [יקבלו] עונש עונות ראשונים עד שחזר פתחם לשאול פעם ג' האוסיף עוד אם אהדל ויאמר ה' עלו כי מחר אתנגנו. נראה מזה מה שאמרתי כי שאלת האורים היתה גדולת המעלה לענין הבטחון בה' אמנם לענין המעשה רשות המלך ועצת היועץ הישר הן הנה סבות קודמות מחייבות יציאתם למלחמה [ובזה נתיישב פשט המאמר ודקדוק לשון רש"י כראוי]. ואין [כוונתו] [כוונתי] לומר שאם היו בוחרים לפרש שאלתם לגמרי שלא תבא להם תשובה מבוררת שהרי כשחזרו בפעם הג' לשאול האעלה אם אהדל באה להם תשובה גלויה כי מחר אתנגנו. וכן דוד במלחמת צקלג שאל בפרטיות וכן השיבו לו בביאור על כל מה ששאל. אמנם בענין כולל הנוכח במאמר זה שלא היתה מלחמתם אלא לבקש פרנסתם בגדוד במאמר המלך ועצת היועצים והמתפללים בעדם היה די שתהיה שאלת האורים בדרך כלל בדמות שאלת עזר מאתו יתברך. ולזה נתאחרת שאלת האורים כמו שאמרתי ע"כ:

ראויה להיות ראשונה במעלה ואחריה תבא עצת אחיתופל בסדר המלחמה ותחבולותיה. ואם ישיבו אורים ותומים שלא יצליחו אין להם לזוז ממקומם כלל. ולא זו בלבד יקשה אלא גם בראשונה ראוי לחוש מדוע הקדים עצת אחיתופל להמלכה בסנהדרין. שהיה ראוי להקדים עצת הסנהדרין. וכפי העין האמתי אין ממש בב' ספקות האלה שזכרתי אחרי שנשית לב אל ענין אמתי ונכון שנלמוד מכאן [והוא] כי ראוי להקדים עצת השכל ועל פיו יצאו ועל פיו יבואו לכן אחר שנצטוו והורשו מאת המלך לפשוט ידיהם בגדוד ראוי ומחויב לשמוע עצת אחיתופל באיזה דרך ילכו והיאך יציבו מצב וכו' כפרש"י. וכונן בזה אל דקדוק אמיתי כי אחר צווי רשות המלך אין להם להתיעץ עוד אם ילכו אם לאו. ואמנם עצת אחיתופל היתה כדי שברוחב שכלו וטוב עצתו יודיעם את הדרך ילכו בה וכל הגבולים אמצעים הצריכים להגעת התכלית. עוד דקדק ואמר על ונמלכים בסנהדרין נוטלין מהם רשות וכו' כוונתו בזה שלא יטעה התלמיד לחשוב שהמלכת הסנהדרין היתה לענין ההליכה או על סדר המלחמה ששחים הנה כבר נזכרו אבל ההודעה בסנהדרין לא היתה אלא נטילת רשות כדי שיתפללו עליהם וזה יתחייב מלשון [הברייתא שלא הזכירה בסנהדרין לשון עצה רק] המלכה ופירושה הודעה בלבד. גם מה שאמר ונשאלים באורים לא היתה שאלה מוחלטת לשאול אם נלך או לא נלך רק לדרוש אל ה' מה יהא בסופם ותשובת האורים לא

[למלך יואב]. להוליך אנשי המלחמה: מאי קרא. דכנור היה תלו למעלה ממטחו ומעוררו: עורה כבודי. אל (מתעכב) [מתכבד] נשינה כשאר מלכים: אעירה שחר. שאר מלכים השחר מעוררן (אותם) ואני מעורר את השחר: שמא יטעו אצטגניני פרעה. אם אני יודע לכון השעה הס אינס

ברכות פרק ראשון ד.

יודעים לכון וקודם שיגיע חנות (לילה) יהיו סבורים שהגיע ועדיין לא צאה המכה ואלמרו משה גדלי הוא הלכך טוב לי לאחוז לשון איני יודע: דאמר מר. נמסכת דרך ארץ (למד לשונך לומר איני יודע): שמא תתברר ותאחו. מהא נאחו ונכשל בדבריך: בתליסר נגהי ארביסר. ליל שער י"ג ולמחר יהיה י"ד:

אמר רב יצחק בר (רב) אדא, [ואמרי לה, אמר רב יצחק בריה דרב אידי]: מאי קרא - "עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר" (תהלים נז). רבי זירא אמר: משה (רפנו מידע) [לעולם] הוה ידע, ודוד נמי הוה ידע. וכיון דדוד הוה ידע, פנור למה ליה? לאתעוריה משנתיה. וכיון דמשה הוה ידע, למה ליה למימר: "פחצת"? [משה קסבר] שמה יטעו אצטגניני פרעה,

ויאמרו: משה - בדאי הוא. והינו א דאמר מר: למד לשונך לומר איני יודע, שמה תתברר ותאחו. רב אשי אמר: בפלגא אורתא דתליסר נגהי ארביסר הוה קאי, והכי קאמר משה לישראל: אמר הקדוש ברוך הוא: למחר פחצות הלילה, פי (השתא) [האידינא], אני יוצא בתוך מצרים.

חידושי גאונים

משה ואז אמרו אצבע אלהים היא ומשם ואילך היו רואים שהיו המכות באות בדברו של משה ואחר התראתו מיד והיו רואים שהיו מסתלקות בכל פעם ופעם בכח תפלתו אז היה הענין הולך ומתחזק בלבם והיתה נבואת משה מתבררת אצלם והיה שם שמים נודע ומתקדש בעולם על ידו. וכיון שנאמנו דבריו בכל המכות והיה ענין החרטומים והאצטגנינים הולך לאחור בשקריהם ופחזותם וענין אמתת נבואת משה מתגבר והולך לכך נתירא משה במכה זו האחרונה שהיא חתימת י' מכות פן ימצאו החרטומים והאצטגנינים מקום לטעות בדבריו מה שלא מצאו עד עתה בין המכות הקודמות כי אם היו מוצאים עתה מקום לטעות יהיו מכחישים כל המכות והאותות והמופתים למפרע ויתחלל שם שמים וע"כ היה הענין מוכרח למשה שהוצרך לשנות לשון הש"י פן יטעו הם ויכחישו למפרע ונמצא שם שמים מתחלל. וחשש בזה במכה האחרונה לפי שכל האותות הקודמים תלוין בה (רבינו בחיי):

שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא. ויש לשאול על המאמר הזה כי בודאי אצטגניני פרעה וחרטומיו מן המכה השלישית שהודו על כרחם ואמרו אצבע אלהים היא (שמות ח) לא נתראו לפני משה ולא באו בהיכל המלך כלל כי ראו במשה שהשיב כל חכמתם אחור ודעתם יסכל וא"כ איך יתלו הטעות במשה ויאמרו משה בדאי הוא והם היודעים כי נאמנים כל דבריו בט' מכות הקודמות ולא נפל מכל דבריו ארצה והנה המה חכמים מחוכמים המכירים כי מעשיו של משה היו מאת השם כי כבר הודו בכך ועוד כי אף אם יתלו הטעות במשה מה היה משה חושש להם שישנה בשביל כך הלשון שנאמר לו מפי הגבורה בחצות ויאמר להם בשמו כחצות. והנראה לומר כי עד המכה השלישית היו האצטגנינים והחרטומים חזקים באמונתם והענין ברור אצלם כי כל מעשיו של משה רבינו בדרך חכמה ותחבולה לא מאת הש"י אבל כאשר היתה המכה השלישית היו מכחישים חכמת עצמם ומודים בנבואת